

การลดคุณค่าความเป็นมนุษย์

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

มนุษยศาสตร์ เชียงใหม่

1. บทบรรยายในหัวข้อนี้ แบ่งออกเป็นสองตอน ตอนแรกได้แก่สารคดีที่เป็นเรื่องการทำงานและผลกระทบต่อมนุษย์ในโลกสมัยใหม่ ตอนสอง คือบทบรรยายที่อธิบายถึงกระบวนการของการลดคุณค่าความเป็นมนุษย์

2. สารคดี

3. จากสารคดีที่เพิ่งจบไป ซึ่งให้เห็นถึงผลกระทบของกระบวนการผลิตที่มีต่อความรู้สึกนึกคิดของคน มีคนจำนวนมากมาอยู่ในโลกสมัยใหม่ที่รู้สึกเหมือน ๆ กับคนที่ถอนตัวออกมาจากสายพานการผลิตหันมาสู่การคิดค้นประดิษฐ์สินค้าเอง แต่อาจจะอยู่ในเงื่อนไขที่แตกต่างออกไปจนไม่กล้าที่จะทำในลักษณะเดียวกันได้แม้ว่าใจของเขาจะต้องการทำอย่างยิงก็ตาม นี่คือนสิ่งที่เราต้องทำความเข้าใจในช่วงนี้ ได้แก่ การลดคุณค่าความเป็นมนุษย์

(รูป ภาพคนทำงานเป็นแถว ๆ หลาย ๆ ภาพเลื่อนเข้ามาอย่างรวดเร็ว)

4. ความหมายของ “การลดคุณค่าความเป็นมนุษย์” (DEHUMANIZATION) คือ การทำให้ “ความหมาย” ของความเป็นมนุษย์ลดน้อยลงไป

(รูป หุ่นยนต์ หรือ ภาพการใช้แรงงานเด็กที่ทารุณ เช่น การรณรงค์ต่อต้านการใช้แรงงานเด็ก แรงงานหนีเข้าเมืองของกระทรวงแรงงาน)

5. ความเป็นมนุษย์ที่มีความหมายลึกซึ้งนับตั้งแต่ความหมายว่า มนุษย์มีศักยภาพความสามารถ และมีศักดิ์ศรีในการตัดสินใจตามความรู้สึกนึกคิดของตนเอง เมื่อมนุษย์สามารถปลดปล่อยพันธะทางสังคมที่เคยพันธนาการเขาไว้ เช่น ศาสนา หรือระบบไพร่ตติที่ดินในยุคกลาง ทำให้มนุษย์เริ่มตระหนักในคุณค่าของตนเองมากขึ้น รวมไปถึงความรู้สึกนึกคิดที่ว่ามนุษย์ที่ไม่ใช่เพียงแค่สินค้าหรือสิ่งของของลักษณะใดลักษณะหนึ่งที่สามารถถูกซื้อหา หรือหยิบมาทำประโยชน์ได้เหมือนผักเหมือนปลาหรือถูกนำมาใช้ เหมือนกับเป็นเครื่องยนตร์กลไก หุ่นยนต์เท่านั้น

(รูป รูปเก่า ๆ ในช่วงแรกเรื่องความศรัทธาในความสามารถของมนุษย์ ทำยสุดอยากได้รูปคนที่ดูแล้วรู้สึกอหังการมากที่สุด : รูป อ.พิรพลชุกำบ้านน่าจะเข้าทำดีเหมือนกัน)

6. การลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ในโลกสมัยใหม่ ก็คือ การทำให้มนุษย์กลายเป็นเสมือนสิ่งของไปและทำให้มนุษย์เหลือมิติในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ น้อยลง ๆ หรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็นมนุษย์มิติเดียว (ONE DIMENTION MAN) การที่กล่าวว่ามนุษย์เหลือมิติในการตัดสินใจน้อยลงนั้นหมายความว่าถึงกระบวนการตัดสินใจของมนุษย์ที่แม้ดูเหมือนว่ายังคงมีการตัดสินใจเป็นของตัวเองอย่างเต็มเปี่ยม แต่หากมองให้ลึกซึ้งลงไปแล้วการตัดสินใจในเรื่องนั้น ๆ กลับเป็นเรื่องที่ถูกสร้างหรือถูกกำหนดมาแล้วว่าให้ตัดสินใจอย่างนั้น เช่น การตัดสินใจซื้อของฟุ่มเฟือยบางอย่างที่ไม่ได้ซื้อเพื่อตอบสนองของความต้องการที่แท้จริงหากแต่ซื้อเพราะถูกแรงผลักดันให้ซื้อจากการโฆษณาเป็นต้น ดังจะกล่าวละเอียดในส่วนต่อไป (รูป หน้าปกหนังสือของ MARCUSE แล้วก็รูปทหารหรือตำรวจก็ได้ที่ตีคนเดินขบวนประท้วงหรือกรณีเทียนอันเหมินก็ได้)

7. การลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้านของสังคมโลกสมัยใหม่ ด้านแรก ได้แก่ ความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ (ภาพโรงงานอุตสาหกรรมที่เป็นระบบสายพานการผลิต)

8. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่สำคัญที่เป็นฐานของโลกสมัยใหม่ได้แก่การเกิดขึ้นของระบบการผลิตแบบโรงงานอุตสาหกรรมที่เป็นการผลิตลักษณะแบ่งงานกันทำ ตามความชำนาญเฉพาะด้านและพัฒนาไปสู่การผลิตแบบสายพาน ที่เรียนกันในหัวข้อเรื่องการผลิตก่อนหน้านี้ การผลิตลักษณะนี้ได้สร้างผลผลิตจำนวนมากขึ้นและได้ทำให้เกิดการจ้างแรงงานให้เข้ามาทำงานเฉพาะอย่างในสายพานประกอบสินค้า นั้น ๆ ระบบการผลิตแบบนี้เองที่สร้างและจรรโลงโลกทางเศรษฐกิจให้ดำเนินมาได้จนปัจจุบัน แต่ในระบบการผลิตลักษณะนี้ คนงานไม่มีโอกาสที่จะสามารถพัฒนาศักยภาพใด ๆ ในฐานะของมนุษย์ขึ้นมา เพราะเขาเป็นเพียงส่วนย่อย ๆ ของสายพานการผลิตนั้น ๆ เขาไม่สามารถที่จะแสดงความคิดเห็นหรือจะมีปฏิบัติการใด ๆ นอกเหนือจากส่วนเลี้ยวของงานที่ตนเองทำอยู่ตรงหน้า หากเรามองคนงานในระดับสูงมากกว่าแรงงานไร้ฝีมือธรรมดา แรงงานปกคอเสื้อขาวหรือแรงงานที่มีความรู้ก็ตกอยู่ในสภาพเดียวกัน คือ มีหน้าที่เพียงส่วนเลี้ยวของระบบการผลิตใหญ่ที่ตนเองสังกัดอยู่ เสมือนนั่งนับเงินอยู่หลังเคาเตอร์ธนาคารตลอดปีตลอดชาติโดยที่ไม่ได้รู้เลยว่าเงินออกมาจากประชาชนทั้งหลายนั้นมันจะไหลออกไปทางไหนบ้าง เป็นต้น

(ช่วงแรกเป็นรูปต่อเนื่องมาได้ คือ รูปโรงงานอุตสาหกรรม ต่อมาอยากได้รูปคนกำลังหา หรือทำอะไรก็ได้ที่แสดงความเบื่อหน่ายต่อการทำงานบนโต๊ะทำงานเฉพาะด้าน)

9. การทำงานเพียงส่วนเล็ยว้อย ๆ ของระบบงานทั้งหมดนี้เองได้ทำให้มิติของความเป็นมนุษย์ลดน้อยถอยลงไปมากขึ้น ๆ กล่าวคือ เดิมมนุษย์สามารถเรียนรู้และทำงานในรูปแบบที่สามารถสร้างสรรค์ความเป็นมนุษย์อย่างรอบด้าน เช่น ชาวานาในทุกแห่งในโลกก็เรียนรู้การเป็นนักร้อง เป็นหมอ เป็นครู เป็นชาวประมง เป็นนักประดิษฐ์วิศวกร และอื่น ๆ อีกมากมาย แต่เมื่อระบบการผลิตแบบแบ่งงานกันทำโดยความชำนาญเฉพาะด้านเข้มข้นมากขึ้น ๆ ตามวันเวลา มนุษย์ก็หมดโอกาสที่จะเรียนรู้มิติอื่น ๆ ขององค์รวมความเป็นมนุษย์ไป กลายมาเป็นเพียงผู้ชำนาญพิเศษเฉพาะด้าน เช่น เป็นแพทย์ที่เล่นดนตรีไม่เป็น เป็นนักอื่น ๆ เฉพาะอย่างที่ขาดความรู้ ความสนใจและขาดโอกาสและเจตนาารมณที่เข้าสู่มิติอื่น ๆ ของมนุษย์เช่นความงามเป็นต้น ตัวอย่างที่นักศึกษาสามารถพบเห็นได้ทุกวันจากตัวนักศึกษาเองที่เข้ามามหาวิทยาลัยเพียงเพื่อจะเป็นนักวิศวกรรม นักภาษาศาสตร์ และอื่น ๆ โดยลืมไปว่าก่อนที่จะเป็นนักอะไรก็ตามต้องเป็นมนุษย์เสียก่อน เป็นต้น ผลของการเรียนรู้เป็นส่วนเล็ยว้อยนี้เอง ทำให้มนุษย์ในโลกสมัยใหม่ขาดความสามารถในการที่จะตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ทั้งที่เกี่ยวกับตัวเองและเกี่ยวกับสังคมตนเองมากขึ้น ๆ กลายเป็นความจำเป็นไปเสียแล้วที่ต้องพึ่งพาการตัดสินใจของผู้ชำนาญงานเฉพาะด้านนั้น ๆ มาเป็นผู้ตัดสินใจแทน เช่น ต้องการฟังการวินิจฉัยของแพทย์ในโรคง่าย ๆ เช่น เป็นหวัด หรือยอมรับอย่างสิ้นเชิงต่อการวางแผนเศรษฐกิจของนักเศรษฐศาสตร์ หรือขาดความรู้ความสามารถในการร้องเพลงเองจนต้องซื้อเทปใหม่ของนักร้องที่ร้องเพลงไม่เป็นเลยแต่ได้รับการโปรโมต เป็นต้น

(รูป ป้ายชื่อคณะของมหาวิทยาลัยเมืองนอกและเมืองไทย ตามมาด้วยภาพแอ๊ดของชายทะเลวันหยุด ตามมาด้วยภาพคอนเสิร์ตของใครก็ได้ที่มีผู้ชมเยอะแยะร่วมส่งเสียงร้องกรี๊ด ๆ ได้ของพงษ์พัฒน์หรือเอมก็ได้เพราะสองคนนี้ร้องเพลงผิดคีย์มาตลอดเลย)

10. นอกจากการแบ่งงานกันทำจะมีผลกระทบทั้งการเรียนรู้เป็นส่วนเล็ยว้อยของความเป็นมนุษย์แล้วระบบการทำงานเองก็ยังผลให้มนุษย์เกิด “ความแปลกแยก” กับงานที่ตัวเองทำด้วยกล่าวคือ มนุษย์เริ่มไม่รู้สึกว่าคุณเองมีความหมายอะไรต่อการทำงาน เพราะส่วนที่ตัวเองทำนั้นเป็นเพียงส่วนเล็ก ๆ ในระบบการผลิตหนึ่ง ๆ ผลผลิตที่ครั้งหนึ่งเคยทำเสร็จเรียบร้อยทั้งหมดด้วยตัวมนุษย์เองที่เคยมีความหมายต่อจิตใจมนุษย์สูญสลายไปหมด “ความแปลกแยก” เช่นนี้ได้แสดงในสารคดีข้างต้นแล้ว หากแต่ในที่นี้ต้องการชี้ว่าผลของความแปลกแยกที่เกิดขึ้นในกลุ่มคนงานระดับล่างนี้มีมากขึ้นแรงขึ้น เพราะเราจะพบว่าปัญหาทางสังคมนานับประการเกิดขึ้นจากความแปลกแยกนี้ ไม่ว่าจะ การมีเพศสัมพันธ์ผิดกฎหมายของสังคม เช่น พ่อข่มขืนลูก เพศสัมพันธ์นอกสถาบันครอบครัว เป็นต้น หรือการใช้ยาเสพติดรูปแบบต่าง ๆ เพื่อหลอกตัวเอง

ให้พ้นจากสภาวะความแปลกแยกนี้ ซึ่งปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาร่วมกันในทุกสังคมที่มีการผลิตแบบแบ่งงานกันทำในโลกสมัยใหม่

(รูปคนกินเหล้าในร้านเหล้า ภาพคนจรจัด ภาพนักธุรกิจที่นั่งอยู่ท่ามกลางสิ่งอำนวยความสะดวกทั้งหลาย) เป็นต้น

11. ความเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งของโลกสมัยใหม่ที่ยังผลทำให้เกิดการลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ ได้แก่ การเกิดรัฐชาติ การขยายตัวของระบบราชการและการกลายเป็นมนุษย์ในองค์กรขนาดใหญ่ กล่าวคือ รัฐชาติทุกแห่งเกิดขึ้นมาพร้อมกับการสร้างภาพ “พวกเขา – พวกเรา” ขึ้นมา การสร้างภาพนี้เป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ (IDENTITY) ของชาติเพื่อให้คนในชาตินั้น ๆ สามารถรับรู้และสร้างความสำนึกร่วมกันของความเป็นหน่วยทางการเมืองเดียวกัน รัฐชาติและการสร้างภาพอันนำไปสู่สำนึกความเป็น “พวกเขา – พวกเรา” นั้นก่อให้เกิดการใช้ความรุนแรงกับมนุษย์ด้วยกันมามากกว่าที่แล้วมาตั้งแต่เริ่มเกิดโลกสมัยใหม่ ซึ่งก็ชี้ให้เห็นเด่นชัดว่ามนุษย์เริ่มสูญเสียความเป็นมนุษย์ไปในการตัดสินใจรบราฆ่าฟันกัน รวมไปถึงว่าเมื่อเกิดรัฐชาติขึ้นบนแผนที่จะมีชนกลุ่มน้อยที่มีความแตกต่างทางภาษา วัฒนธรรมกับคนส่วนใหญ่ในชาตินั้นเสมอ และคนส่วนน้อยนี้มักจะถูกบีฑาจากคนส่วนใหญ่อย่างไม่ใช่มนุษย์เสมอมา ดังที่เราเห็นอยู่ในข่าวทุกวัน

12. การขยายตัวของระบบราชการเองก็เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้มนุษย์สัมพันธ์กับมนุษย์ด้วยกันอย่างที่ไม่มองเห็นคุณค่าความเป็นมนุษย์เพราะข้าราชการทั้งหลายล้วนแล้วแต่ปรารถนาความปลอดภัยในหน้าที่การงานของตัวเองด้วยการปฏิบัติงานทุกอย่างตามกฎหมายระเบียบของราชการที่วางเอาไว้ และการปฏิบัติตามกฎระเบียบของราชการนั้นมักจะไม่มีความยืดหยุ่นพอที่จะยอมรับความแตกต่างและความผิดพลาดของปัจเจกชนเสมอ เช่น ยายแก่เดินทางมาไกลเพื่อทำหนังสืออะไรสักอย่าง แต่ถ้าเดินทางมาช้าไม่ทันกำหนดเวลาปิดทำการของราชการก็ไม่มีทางที่จะได้รับการบริการนั้น เป็นต้น แม้ว่าระบบราชการในโลกสมัยใหม่จะพยายามแก้ไขปัญหานี้ โดยพยายามที่จะยืดหยุ่นมากขึ้น แต่ก็ยังไม่มีภาพของความเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนปรากฏขึ้น

13. การเป็นมนุษย์ในองค์กรขนาดใหญ่และหลากหลายมากขึ้นของมนุษย์ในโลกสมัยใหม่ เป็นส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้มนุษย์รู้สึกสูญเสียความสามารถในการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ มากขึ้น ๆ ตามลำดับ เพราะองค์กรขนาดใหญ่และหลากหลายที่มนุษย์ในโลกสมัยใหม่จำเป็นต้องเข้าไปสังกัดนั้น ล้วนแล้วแต่มีกฎเกณฑ์ที่แตกต่างกันไป และล้วนแล้วแต่เรียกร้องให้สมาชิกขององค์กรนั้น ๆ ปฏิบัติตาม

กฎเกณฑ์ขององค์กรตน มนุษย์ในโลกสมัยใหม่จึงหนีไม่พ้นจากบ่วงสายใยของกฎเกณฑ์ที่บังคับให้ตน
ต้องเดินไปตามทางที่ถูกกำหนดมาแล้วทั้งสิ้น

14. แม้ว่าปรากฏการณ์ในโลกสมัยใหม่มีโครงสร้างที่ลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ลงไปเรื่อย ๆ แต่
มนุษย์เป็นผู้ที่มีพลังและมีความหวังอยู่เสมอ ก็ได้ยินยอมกระทำตามโดยปราศจากการคิดแก้ไข มนุษย์ใน
โลกสมัยใหม่จำนวนไม่น้อยที่ปฏิเสธระบบที่ทำลายความเป็นคนของเขา เช่น ออกมาทำงานอิสระมากขึ้น
ไม่ยอมอยู่ภายใต้องค์กรใหญ่ นักปรัชญาบางกลุ่มเรียกร้องการตัดสินใจเยี่ยงมนุษย์กลับคืนมา เป็นต้น
ความหวังที่จะสร้างสรรค์ความเป็นมนุษย์ในโครงสร้างสังคมที่กดทับอยู่ยังคงมีอยู่และอาจจะสร้างสรรค์สิ่ง
ที่งดงามสำหรับมนุษย์ได้ในอนาคต แต่นั่นหมายความว่าสังคมต้องการความช่วยเหลือของคนในสังคมโลก
นี้ด้วย